

Hegel, vist amb ulls nous

Vicent Raga

Terry Pinkard: Hegel. Una biografia

Trad. cast. de Carmen García-Trevijano
928 pp, 2001, Acento Editorial, Madrid

Hans-Georg Gadamer, en un text periferic editat recentment al marge de l'imponent corpus de la seua obra, en curs encara de publicació –i que amplia el que ell mateix havia decidit d'incorporar-hi– fa el retrat de la profunda diferència que separa dues tradicions filosòfiques, l'europea continental i l'anglosaxona. És a l'inici d'una conferència que donava a la Universitat de Leiden el 1984, que es troba ell mateix en terra de ningú. «Sóc conscient –diu– que, venint com vinc del pensament continental, arribo aquí (Leiden) a una zona fronterera, al llinar d'aqueix altre front on s'afirma que “tot el que no es pot dir amb precisió, és millor de no dir-ho”. He de reconèixer que allò que els alemanys arrosseguem amb nosaltres té quelcom d'obscuritat tribal. I no ens resulta fàcil desprendre-nos-en i, en definitiva –conclou–, ni tan sols volem fer-ho». Potser ningú no podria referir-se amb més clariïdència i autoritat que Gadamer a la

diferència entre la tradició anglosaxona i la continental en la filosofia moderna. Segons que en conclou, un text de filosofia alemanya –escrit en alemany– tendeix a ser obscur (al marge de la seva dificultat). Perquè *ho ha de ser* quan s'ocupa –com ho fa ell en aquest cas– d'un assumpte tan idiosincràtic com ho és l'obra i la personalitat intel·lectual de Martin Heidegger i de la intensa relació que hi mantingué. Heidegger fou, en efecte, el seu mestre i és un dels símbols de la filosofia alemanya contemporània. «[...] ¿com vaig jo a satisfer –afegeix Gadamer– el requisit de dir-ho tot amb precisió si el que se'm demana és que conte les meves experiències filosòfiques amb Martin Heidegger?».¹ D'aquí es desprèn, amb tota naturalitat, que un text de filosofia dels que constitueixen el front oposat –el d'expressió anglesa, tot i que aquest ha incorporat aportacions germàniques fonamentals– sol ser, per contrast, un llibre clar (amb independència, de nou, de la seva dificultat). Aquesta digressió podria semblar innecessària en el seu esquematisme si no vingués de la mà de l'influent i respectat autor de *Veritat i mètode* i si no fos perquè pot servir per a introduir aquesta nota de presentació d'un llibre nou sobre Hegel.

Hi ha, encara, l'apreciació que en fa Stanley Cavell. Per a aquest filòsof americà –del tot atípic en un sentit que ens força a reconèixer-lo com dotat d'un tarannà i d'una perspicàcia insòlita davant les qüestions que es planteja– la diferència pot expressar-se amb la que hi ha entre una tradició, l'angloamericana, que «hereta» la filosofia com un conjunt de problemes que cal resoldre, i una altra, l'europea continental, que el que rep és un conjunt de textos que cal llegir i, d'una manera o

d'una altra, reexposar. En aquesta mateixa apreciació ha insistit també de manera reiterada Richard Rorty tot i que afegint-hi molt suggerents apreciacions.²

De tot això convé prendre nota perquè ens trobem davant un llibre peculiar, un llibre –aquest de Terry Pinkard sobre Hegel– elaborat d'acord amb les pautes pròpies del seu medi acadèmic i que s'enfronta amb un dels grans filòsofs d'expressió alemanya (potser el darrer dels indiscutiblement grans), que és un model del que s'ha considerat «inassimilable» pel corrent oposat. En aquest llibre no hi ha una interpretació de la filosofia hegeliana. Més aviat l'autor es decanta per exposar la vida i l'obra de Hegel servint-se –de manera gairebé exclusiva– de Hegel mateix. Hi trobem, a més d'una erudició extraordinària (que mai no fa l'efecte de ser afectada ni de resultar redundant), una notable sagacitat en l'afany per comprendre el seu personatge i, per sobre de tot, una ben poc freqüent honestedat intel·lectual. El lector hi troba, traslladat al nostre temps, però sense simplificacions innecessàries, justament una mena de traducció o actualització del que el filòsof alemany va considerar oportú d'oferir –amb la seva particular manera– als seus contemporanis. Així doncs, un dels mèrits d'aquest llibre és el d'oferir, amb detall, les peculiaritats de la personalitat, el pensament, el lloc i el temps de Hegel. Amb això l'autor rendeix un servei doble: per una banda desvetlla el personatge històric que fou Hegel; per una altra, ens permet d'assistir al naixement d'un vessant important –el del desenvolupament de les idees– del període històric en el qual encara ens trobem inserits en bona mesura. I ho fa, tot això, en el sentit –encara que no de la mateixa

manera– en què ho havia procurat Hegel, en assenyalar justament la importància de la perspectiva històrica i de la «consideració interna», és a dir, la que és pretén de fer des de l'interior dels fets constitutius més rellevants.

Anthony Quinton enceta un comentari recent sobre aquest llibre demanant-se si vertaderament cal la biografia d'un filòsof, de qualsevol filòsof. Es planteja aquesta qüestió perquè en la tradició a la qual pertany no sempre ha semblat clar, de manera ben característica, que fos necessari conèixer els filòsofs del passat. De fet, un autor tan destacat en aquest corrent com ho ha estat Quine es vantava de llegir tan pocs llibres clàssics de filosofia com podia (donant a entendre amb això que la història de la filosofia era tan irrellevant per a la seva investigació com ho era la història de la física per a la física). Carnap n'és un altre exemple: havia refusat de participar en un seminari sobre Plató perquè –segons deia– s'estimava més dedicar el seu temps a «la recerca de la veritat». Així Quinton, en reconèixer que la filosofia exerceix una singular influència sobre altres varietats del pensament humà i que aquest –i amb ell, de manera indestruïble, el seu passat, la gènesi de les seves diverses formulacions– és d'interès indiscutible, adopta una perspectiva que fa només vint anys hauria resultat escandalosa en el seu medi acadèmic i cultural. El ja esmentat Richard Rorty, insistent en la seva heterodòxia, s'havia avançat en consideracions com aquesta, mostrant que fins i tot la claredat idiosincràtica de la pròpia filosofia analítica es deixa entendre millor des d'una perspectiva històrica, psicològica o contextual, més que no pas des de l'estrictament «analítica», tal com s'havia practi-

cat als anys de l'esplendor d'aquesta. Siga com siga, cal insistir en què el tret més destacable de la tradició filosòfica anglosaxona ha estat l'esforç obsessiu per la claredat, un tret que –com s'ha apuntat– volia fer-se compatible amb la dificultat extrema dels assumptes i els arguments que incorporava.

Tretze anys després de la mort de Hegel, el 1831, aparegué ja una biografia del filòsof escrita per un deixeble seu, Karl Rosenkranz, que tenia, segons sembla, caràcter hagiogràfic. Cap altra, però, no ha vist la llum fins la publicació d'aquesta l'any 2000. Cal afegir-hi que el llibre de Pinkard és una obra monumental tant per les seves dimensions com pel seu contingut. El mateix autor, professor de filosofia a la Universitat de Georgetown, ho és també d'altres dos estudis monogràfics, un dedicat a l'estudi de la dialèctica hegeliana (*Hegel's Dialectic: The Explanations of Possibility*, 1987), i un altre al de la fenomenologia (*Hegel's Phenomenology: The Sociality of Reason*, 1994). Aquestes obres –que no coneixem– potser l'excusen de no haver desenvolupat amb més detall en aquest llibre alguns aspectes del pensament hegelian, centrant-se com ho fa en l'exposició del context vital de l'autor i del seu desenvolupament intel·lectual. L'autor hi desplega amb minuciositat la narració d'una vida que conegué una primera època, breu i intensa, de fosques turbulències –tan fosques que no gosa de desentranyar– i que s'estendria després, tot al llarg de quaranta anys, fins la mort del protagonista, en una atonia aparent gairebé absoluta. Malgrat això, la lectura del llibre resulta, en conjunt, si no apassionant sí que grata i instructiva.³ En aquest marc, s'hi intercalen capítols dedicats exclu-

sivament a l'exposició de la filosofia de Hegel. La intenció de Pinkard, en no mostrar cap interès per dissoldre l'obscuritat que envolta sempre els moments clau del sistema hegelian, és, sense dubte, deliberada. Perquè aquesta, l'obscuritat dels textos originals, deté un sentit que avui potser costa d'acceptar més que no pas al seu temps però que s'ha d'acceptar si hom s'adona del fet que el fenomen de la cultura en general –i el de l'alta cultura en particular– és quelcom més vast i complex del que ho és l'argumentació filosòfica estricta. Aquesta obvietat no ha estat, però, tinguda en compte massa sovint tot i que convé tenir-la –com ho fa Pinkard– ben present. Una altra cosa és que Hegel se situa en una altura intel·lectual estratosfèrica que es fa evident en una primera lectura. El fet, però, que produeix aquesta primera impressió –i de la qual el lector potser mai no es desprendreà– no és espuri. Ho mostra l'enlluernament que provoca en el lector exigent i ho mostren també moltes de les obres més serioses que han tractat de fer una exposició més accessible i que resten parcials o insuficients. Cal tenir en compte que per molt que Hegel se situe en una mena de carreró sense sortida des del punt de vista del desenvolupament posterior de la filosofia que avui ha esdevingut hegemònic, no deixa de ser –convé insistir-hi– un fenomen intel·lectual de primera magnitud.

Ara bé, la peculiaritat de la vida de Hegel –aquella atonia aparent de la vida adulta, el tancament del personatge sobre si mateix i la seva obra– s'adiu amb el que hi ha de singular en aquesta biografia. D'entrada, l'autor anuncia ja al pròleg de la seva obra la decisió de rompre amb els tòpics més reiterats en la interpretació

consagrada que se n'ha fet (i que ha donat lloc a un espectre certament ampli de variants). I és que –segons Pinkard– Hegel no fou el precursor idealista de la teoria de la història de Karl Marx. Segons la interpretació que l'autor desacredita, Marx hauria posat en clau materialista el que Hegel pensava com una realitat de naturalesa espiritual en darrera instància. En segon lloc, Hegel mai no va pensar el procés de desenvolupament històric segons l'esquema que habitualment se li atribueix (tesi/antítesi/síntesi). Tampoc no va orientar la seva obra en el sentit de justificar l'estat prussià, reclamant-ne una lleialtat incondicional (com en la caricatura que en féu Russell i que sembla haver-se imposat). Quart: Hegel no és el filòsof del nacionalisme, l'autoritarisme i el militarisme alemany. «L'Absolut no té massa a veure amb això», sentència el biògraf –aportant-hi, al llarg del llibre, les consideracions pertinents. Conseqüentment, no hi ha pràcticament cap referència a les obres considerades generalment cabdals de la bibliografia hegeliana. Tret d'alguns cas excepcional, cap dels llibres més coneguts dels dedicats a l'estudi de l'obra de Hegel no és ni tan sols al·ludit, com si l'autor fes amb aquest gest una mena de declaració programàtica. (No s'hi troben esmentats els llibres de Lukàcs, Bloch o Gadamer, ni els d'Hyppolite o Kojève; ni tampoc els de Mure, Findlay o Taylor –tots ells presents en la bibliografia espanyola, sovint tan erràtica–). Pinkard opta doncs per posar en el seu lloc –ja ho hem assenyalat– una inusual escrupolositat científica en el detall de l'exposició del context intel·lectual i vital del pensador i per exposar-hi els elements clau de l'obra que estudia en la seva nuesa, tot remetent

els comentaris que en fa a les fonts primàries –sempre que aquestes siguin d'interès per a la comprensió de la gestació i la redacció definitiva de les obres que estudia–, abstenint-se tothora de fer apreciacions que vagin més enllà d'on és el text mateix.

Així és com el biògraf enfronta la seva tasca: qui fou, realment, Hegel?

A aquesta pregunta segueixen més de nou-cents pàgines –amb prop de cent ocupades per les notes, referides sobretot a les esmentades fonts– com a resposta. En l'equilibri que Pinkard malda per imposar al seu llibre, dedica més de dues tercers parts a la narració de la vida del filòsof. Conseqüent amb la seva intenció, l'autor no fa concessions: als capítols expressament dedicats al pensament hegel·lià (cinc dels quinze que conté el llibre), l'autor no «interpreta» en cap moment i es decideix –fins el punt que això és possible– per una presentació asèptica que, entre els seus mèrits compta amb el de no enfosquir més del que ho estan els textos originals. Abandona així expressament la temptació d'«explicar», fent al mateix temps l'esforç de no rebaixar de manera gratuïta la dificultat. Ara bé, el que sí que fa és subratllar moltes de les idees que es troben esparses a l'obra de Hegel i que, sovint, no han estat desenvolupades per ell mateix. Bona part d'aquestes idees tenen una forta connexió amb desenvolupaments posteriors de la disciplina (un fet que, almenys fins ara, rarament ha estat reconegut). En qualsevol cas, el que Pinkard aconsegueix és d'incitar a la lectura dels textos originals assenyalant-ne els llocs rellevants i afavorint-ne la comprensió, alliberant-los així, en bona mesura, de la negra obscuritat que els embolcalla. És amb aquest mateix esperit que Pinkard s'aplica a la narració de la vida de Hegel.

Georg Wilhem Friedrich Hegel nasqué en 1770 a la ciutat de Stuttgart, port fluvial a l'esquerra del Neckar i capital del ducat de Württemberg. Fou el fill gran d'un funcionari entestat a proporcionar-li una educació a l'altura de les expectatives que suscitava, amb la idea de fer del seu primogènit un clergue de l'església protestant. A la Universitat de Tübinga Hegel va conèixer Schelling i Hölderlin –amb els quals compartia la residència–, mentre estudiava pel seu compte Kant i Fichte. Goethe seria aviat una referència principal en la trajectòria que així s'encetava. Ja des d'aquest temps Hegel fou conegut pels seus companys i amics com «el vellet». Exercí de tutor a Berna i Frankfurt –una tasca ingrata que el mantingué isolat i que l'obligava a mantenir relació alhora amb els senyors i amb el servei de les cases on treballava–, fins que el 1801 rebé el llegat del seu pare que li permetria d'instal·lar-se a Jena on ocupà un lloc no retribuït a la Universitat. Aquesta Universitat havia estat fins feia poc un dels centres d'estudis kantians més distingits, sota la influència de Fichte, i fou el bressol del romanticisme, amb Schiller i els germans Schlegel com a personatges destacats. Durant aquests anys treballava Hegel en la *Fenomenologia de l'esperit*. L'any de la publicació d'aquest llibre, 1807, va coincidir amb l'esgotament del migrat patrimoni rebut i això el va portar a fer-se càrrec de l'edició d'un periòdic a la petita localitat de Bamberg. Any i mig després, fou nomenat director d'un centre d'educació secundària a la molt més important ciutat de Nuremberg, destinació en la qual hi romangué vuit anys, aquests ja d'estabilitat econòmica i de reconeixement social. Als quaranta-un es va casar amb una noia de família benes-

tant, més de vint anys més jove que ell, i fou pare de dos nens i una nena. (Fora d'aquesta relació Hegel havia tingut un altre nen, fruit de la seva relació amb la mestressa o dona de fer feines de la casa on s'havia hostatjat durant el període de Jena. La relació de Hegel amb aquest primer fill fou sempre problemàtica i, fins i tot durant el temps que aquest visqué amb la resta de la família, va ser considerat sempre de segona classe tant pel pare mateix com per la madastra i germanastres.) En aquests anys de Nuremberg publicà els tres volums de la *Ciència de la lògica* (1812-1816). Només a l'edat de quaranta-sis obtingué la càtedra que ambicionava a Heidelberg, on conclouria l'*Enciclopèdia de les ciències filosòfiques*. El 1818 passava a la Universitat de Berlín, el cim de la seva vida acadèmica; dos anys després lliurava la *Filosofia del Dret*. Aquests llibres van ser –amb la ja esmentada *Fenomenologia de l'esperit*– els únics publicats per Hegel durant la seva vida, sempre reticent a donar a la impremta res que ell mateix no pogués considerar de la més gran importància. La resta de la seva voluminosa producció són compilacions fetes a partir de les seves notes de classe i dels apunts presos per alumnes seus. Els darrers anys de la seva vida van transcórrer amb la placidesa i els tons de grisa aparença que ja hem referit: només pot afegir-se algun viatge que va fer, tot sol, a Praga i a Viena, a Bèlgica i a París (de tornada es detingué a Weimar, per visitar Goethe). El seu treball, aquest sí, fou sempre esforçat –amb classes que donava cada dia i de les quals tractava de recuperar-se amb partides de cartes i vetllades de teatre. Completen l'escenari en què es desenvolupà la darrera part de la seva vida, unes relacions socials i polítiques farcides

d'episodis contradictoris. Així, per exemple, mentre quedà exclòs de l'Acadèmia Prussiana fou anomenat rector de la Universitat de Berlín. Sovint, fins i tot en aquesta època de màxim reconeixement, fou vist amb suspicàcia per les autoritats, circumstància que prenia neguitosament en compte però que no li va impedir de romandre fidel a les causes que creia haver de defensar. En la darrera època, va retrobar el seu gran amic de joventut Schelling; l'amistat però no es reprengué. Morí, un dia després d'experimentar símptomes de malaltia, d'una afecció gastrointestinal indeterminada i no –segons Pinkard– de còlera (com dictaminaren els metges que l'atengueren).

L'obra de Hegel és vasta i molt densa. L'exposició que en fa Pinkard és rigorosa, detallada però, sobretot –com ja s'ha dit– és continguda. Són molts els exemples que se'n poden donar i de qualsevol d'ells es desprén l'oportunitat que ofereix de comprendre el que diu Hegel. Així, per exemple, en ocupar-se de la *Fenomenologia* dona una explicació succinta i brillant. Repassa l'itinerari que segueix l'esperit –la ment humana– per tal d'accedir a la seva plena realització, «el saber absolut». La comprensió que l'esperit obté del món i d'ell mateix, es fa possible en passar d'un mer estat de consciència de les parts integrants del món, a través de la consciència de si mateix, a una reflexió sobre aquests mateixos estats de consciència que la converteixen, amb això, en una força activa capaç d'afrontar els més grans reptes. Així és com s'obté el que Hegel anomena autoconsciència reflexiva. Entre aquestes dues formes que pren la consciència en general es desencadena, però, una lluita ferotge. La consciència malda per imposar-s'hi i obtenir reconeixement. L'autoconsciència,

per la seva banda, s'afanya pel mateix. L'esforç d'aquesta s'orienta, doncs, abans que res, a reconèixer-se i reconèixer els altres en una guerra a mort que ha de lliurar al camp mateix abans de poder declarar la seva superioritat. És aquesta una història que en part s'exposa amb el peculiar rigor que caracteritza l'autor i, en part, és l'al·legoria, plena de suggeriments, de les relacions senyor-esclau (Hegel sembla que n'havia pres nota, a Berna i a Frankfurt), clau de volta de la seva concepció de la llibertat, que ha obert les portes a una multitud ingent d'interpretacions. Aquestes interpretacions, considerades des de la distància que han posat els darrers anys, podran ser vistes pel lector amb una certa displicència –com ho fa el mateix Pinkard en ignorar-les–, tot i que haurà de reconèixer-se la forta influència que han exercit a Europa durant segle i mig. I és que això, aquesta enorme influència, no podia deixar de tenir lloc, si el que es llegia a la *Fenomenologia* era una metàfora de la lluita per la igualtat dels éssers humans i una contundent –per bé que fosca– justificació *objectiva* (en terminologia hegeliana) d'aquesta igualtat. La bandera que portaven les tropes de Napoleó –com aquells altres símbols que al seu dia havia enlairat un Alexandre o un Cèsar– estava teixida amb aqueixos fils. La distinció entre senyors i esclaus havia quedat abolida i en el llibre de Hegel s'explicava com, una vegada restablerta la calma als camps de batalla, l'estat modern garantiria la consolidació del nou món, del món modern, poblat finalment per ciutadans –en la seva accepció– realment lliures.⁴

D'aquesta dimensió obertament política de l'obra de Hegel en parla, entre molts altres, Alexander Kojève –un dels

comentaristes del filòsof més reeixits i influents⁵ que insisteixen en la visió interior del fenomen analitzat per Hegel, explotant-ne a fons el sentit particular que hi troba. La interpretació de Kojève contrasta fortament amb l'exposició de Pinkard i és per això que sembla oportú de fer-hi esment per palesar-ne les diferències. Kojève va escriure, encara el 1946, que no es podia entendre el filòsof si no era com l'inspirador d'un programa «de lluita i acció». Ni més ni menys. El marxisme en seria l'exemple destacat; per a ell, la Unió Soviètica tenia la representació del que fou al seu moment l'esquerra hegeliana mentre que els Estats Units d'Amèrica en tindria la de la dreta. La vocació política de l'obra entera de Hegel era, per a Kojève, tan evident com ho era el fet que «el futur del món i, per tant, el significat del present i la rellevància del passat, depenen en darrera anàlisi –escrivia– de com s'interpreten avui les obres de Hegel».⁶ Aquestes mateixes línies podrien provocar avui algun somriure si no fos que diuen alguna cosa, i amb relleu, del que ha estat la història recent de la cultura europea i de la d'Europa mateix. De fet, el pensament polític al qual va donar lloc el hegelianisme –i no sols el corrent d'inspiració marxista– hi reflecteix una bona part, d'aquesta història. De Marx a Merleau-Ponty, de Freud a Heidegger i al neopragmatisme americà la presència de Hegel –potser més com un fet de cultura que com una fita en el desenvolupament de la filosofia contemporània– ha estat intensa i constant. És per això que la circumspècció i l'eficàcia amb que Pinkard tracta aquella vida en aparença tan anodina que fou la de Hegel i els llibres tan abstrusos que escrigué, han de ser benvingudes. □

1. «Heidegger y el final de la filosofía», dins *Acotaciones hermenéuticas*, Madrid, Trotta, 2002, p. 239.
2. Stanley Cavell: «El filósofo en la vida americana», dins *En busca de lo ordinario*, Madrid, Cátedra, 2002, p. 73. Pel que fa a Rorty, Richard, *vid.*, entre d'altres, «Filosofía analítica y filosofía transformativa», dins *Filosofía y futuro*, Barcelona, Gedisa, 2002, pp. 55-77.
3. Hi contribueix la correcció de la traducció de Carmen García Trevijano, que mostra la seva competència en el domini del castellà, de l'anglès, de l'alemany i, també, de la filosofia de Hegel. A l'editor espanyol se li ha de retreure, però, la supressió de la documentació gràfica i dels índexs que incorporava l'original, un costum que s'ha imposat a l'edició espanyola –si és que mai s'havia establert– i que, sobretot en un llibre com aquest, és del tot injustificable.
4. El capítol 4t del llibre de Pinkard, «Textos y bocetos. El camino de Hegel hacia la *Fenomenología*» i també el 5è, «Hegel encuentra su propia voz», donen una idea clara de la novetat de la seva interpretació. Hi aporta textos de manuscrits anteriors a la redacció definitiva que permeten veure algunes de les idees principals del pensament de Hegel amb una llum més intensa.
5. Alexandre Kojève –Alexander Vladimirovitch Kojevnikov (1903-1968)–, d'origen rus, resident a Polònia a partir del 1920, després d'haver passat per la presó al seu país i empresonat de nou en aquest altre, va traslladar-se a Alemanya amb poc més de disset anys; finalment, s'instal·là a França de la mà de l'historiador de la ciència Alexander Koyré i hi donà lloc durant el anys trenta a la seva obra sobre Hegel –la transcripció de les seves notes per a un seminari– per la qual és més conegut (*Introduction à la lecture de Hegel*, París, 1947; hi ha traducció espanyola almenys d'una part d'aquesta obra, la primera, amb el títol de *La dialéctica del amo y del esclavo en Hegel*, Buenos Aires, 1975). Acabada la guerra, va treballar-hi com a alt funcionari de la República; fou l'ideòleg del projecte de constitució d'una tercera força entre els Estats Units i la Unió Soviètica –que havia de ser l'«imperi llatí»– alhora que col·laborava, com a agent o confident, amb el servei secret soviètic. (Cf. Mark Lilla: *The reckless mind. Intellectuals and politics*, Nova York, 2001, pp. 115-136.)
6. Aquest passatge ha estat subratllat pel crític nord-americà citat a la nota anterior, en les pàgines que dedica a l'audaç estudiós Hegel, arquetipus de l'exegesi hegeliana que Pinkard vol estalviar al lector. Lilla s'hi refereix amb oportunitat, donada la gran influència que la lectura de Hegel –establerta en termes com els emprats per Kojève– tingué, per exemple, a França a partir dels anys quaranta.